

KARAY TÜRKÇESİNİN KENDİSİNE HAS ÖZELLİKLERİ VE TÜRK LEHÇELERİ ARASINDAKİ YERİ

Selma Gülsevin*

Özet

Karayca, günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Türk lehçelerinden biridir. Bugün çok az sayıda konuşuru bulunan Karayca, artık gündelik yaşamda kullanılan bir dil olmaktan çıkmıştır. Karaylar, mensup oldukları dinin de etkisiyle genellikle izole bir hayat sürmüşler ve böylelikle dillerinin özelliklerini uzun süre muhafaza edebilmişlerdir.

Kıpçak grubu lehçelerinden biri olup üç ağız olan Karaycanın yazı dilinin Troki ağızına dayandığı kabul edilmektedir. Karayca gerek "kendi içindeki özellikler", gerek "taşındığı arkaik özellikler", gerekse Kıpçakçanın yanı sıra "Oğuzca ile bazı paralellikleri" bakımından son derece ilgi çekicidir. Bu sıra dışı özelliklerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Karaycanın kendine has özelliklerinden belki en önemlisi sözdiziminde görülmektedir. Genel olarak devrik cümle yapısının hâkim olduğu Karaycada kelime gruplarında da devrik yapı yaygındır. Sayı adlarıyla oluşturulan sıfat tamlamalarında ismin çokluk eki almaması genel Türk dilinin kuralıyken bu durumda Karaycada çokluk eki kullanılabilir. "Zamir+es", "zamir+de" gibi belirsizlik zamiri yapan özel yapılara sahiptir.

Karaycada Eski Türkçe bazı unsurlar korunmuştur: iy- 'göndermek', yer-sub 'vatan', kol- 'istemek' vb. Bunun yanı sıra, Eski Türkçede sıfat tamlaması tarzında kurulan bazı isim tamlamaları (Türk bodun 'Türk milleti') Karaycada da aynı yapıdadır (koyanlar ulus 'tavşan halkı, tavşanlar').

Bir Kıpçak lehçesi olmasına rağmen Karaycanın Oğuzca ile paralellikleri de vardır. Bazı kelimeler için Kıpçakça değil de Oğuzca olan sözler tercih edilmiştir (Kıpçakça: tüşün- / Oğuzca: anla-; Karaycada kullanılan şekil: anla-). Birinci teklik kişi zamirinde ilgi ekli çekimin -m'li (menim) olması, 'bu' zamirinin başındaki 'b' sesinin hâl ekleriyle çekimlenirken 'm'ye dönmemesi (bunça, bunda) bu paralelliklerdendir.

Anahtar Kelimeler: Karay Türkçesi, Kıpçakça, Oğuzca

Abstract

Karaim is one of the Turkic dialects that face extinction. Karaim, which has so few speakers today, is not a language used for daily needs anymore. Karays have led isolated life styles due in part to their religion and been able to protect the characteristics of their language.

Karaim, a Kipchak dialect, has three accents and the literary language is based on Troki accent. Karaim attracts so much attention in terms of its "own characteristics", "archaic characteristics" as well as "parallelisms with Oghuz" besides Kipchak features. Some of its odd features can be summarized as follow:

* Dr. Okt. Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, selmagulsevin@gmail.com

One of its own characteristics, perhaps the most crucial, is seen in its syntax. In Karaim, which has inverted syntax commonly, inversion in word groups is also quite common. While it is a common rule for Turkic languages that nouns in adjective clauses with numbers are not added a plural suffix, this suffix could be used in Karaim. It has special structures like "pronoun +es" and "pronoun +de" which make indefinite pronouns.

Some Old Turkic elements have been protected in Karaim such as iy- 'to send', yer-sub 'country, homeland', kol- 'to want'. Besides, some noun clauses that were made in the form of adjective clauses (Türk bodun 'Türk milleti') have the same structure in Karaim as well (koyanlar ulus 'tavşan halkı, tavşanlar').

Though it is a Kipchak language, Karaim has some parallelisms with Oghuz. For some words Oghuz words are used instead of Kipchak words (Kipchak: tüşün- / Oghuz: anla-; Karaim: anla-). That first person singular pronoun is inflected with -m (menim) and that 'b' sound in 'bu' pronoun is not converted into 'm' while inflected with case suffixes (bunça, bunda) are two of these parallelisms.

Key Words: Karaim, Kipchak, Oghuz

Karaylar, genel kabullere göre Hazar devletinin içinde yer alan gruplardan biridir. Köken itibariyle Türk olup Orta Asya'dan gelmiş olan Hazarlar, M.S. VI.-XI. yüzyıllar arasında Hazar denizi ile Karadeniz arasındaki bölgede, İdil boyunda devlet olarak yaşamışlardır.

İçerisinde birçok dinin birlikte yaşama imkânı bulduğu Hazarlarda Gök Tanrı inancı, Hıristiyanlık, İslamiyet ve Musevilik yanyana yaşamakla birlikte devletin resmî dini Musevilik olmuştur. Başlangıçta bir Musevi mezhebini adı olan Karai/Karay kelimesi, XX. yüzyıl başlarından itibaren bir Kıpçak şivesini konuşan topluluğun adını ifade eder olmuştur. Bugün Karay denilince bir Türk boyu olan Karaylar akla gelmektedir.

Karai/Karay kelimesi, Yahudi literatüründeki ananeyi, yani sözlü geleneği kabul etmeyen, sadece Tevrat'ı kabul eden Musevilik mezhebi mensuplarına verilen isimdir. Günümüz Karay Türklerinden bazıları, kendilerine Yahudi dedirtmedikleri gibi, Museviliğin bir mezhebi tanımlamasını da kabul etmemektedirler.

Şu anda Amerika'da, Avrupa'da, İsrail'de, Mısır'da, Rusya'nın çeşitli yerlerinde yaşayan Karailerin kesin nüfusu tesbit edilmiş değildir. Bütün dünyada elli bin kadar Karai inancında nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Bunların arasında kendini Türk olarak ifade edenlerin sayısı sadece iki bin kadardır. Günümüzde Türk Karayların yoğunlukta yaşadıkları yerler Litvanya, Polonya, Kırım ve İstanbul'dur.

Karay Türkçesi

Etnik, coğrafi veya dil özelliği farklılıklarına göre yapılmış olan Türk lehçeleri tasniflerinde Karayca; etnik bakımdan “Kıpçak; Kıpçak-Polevets”, coğrafi konum olarak “Batı; Kuzeybatı; Karadeniz-Hazar çevresi”, dil özellikleri bakımından da “tav; tavlı; kalgan” grupları içinde gösterilmiştir (EREN 1983).

Türkologlar tarafından Kıpçakçanın bir kolu gösterilen Karayca, aslen Kırım bölgesinde şekillenmiş olmakla birlikte, farklı 3 bölgede nispeten farklılaşmış 3 ağza ayrılmıştır. Bunlar:

1. Troki ağzı
2. Haliç- Lutsk ağzı
3. Kırım ağzı

Eski yazmalar ve edebî metinler daha çok Troki ağzında olduğundan bu ağız Karaycanın esas dili kabul edilir. Bunlardan Kırım ağzı zamanla Kırım Tatarcası içinde asimile olmuştur. Kırım ağzının edebî ürünleri, Troki ağzıyla yazıya geçirilmiştir. Troki ağzı ile Haliç-Lutsk ağzı arasındaki farklar araştırmacılar tarafından daha önce belirlenmiştir. (MUSAYEV 2002; GÖKÇE 2000; TEKİN-ÖLMEZ 2003; DUBINSKI 1994). Belirlenmiş olan bu farklar şunlardır:

Ses Bilgisi Farkları

TROKİ		HALİÇ	
öl-	ö	e	el-
tüvül	ü	i	tivil
yürü-			yiri-
kıl-	ı	e	kel-
kelgänlär	ä	e	kelgenler
kamçu	ç	ts	kamtsu
üçün			itsin
çix-			tsık-
can	c	dz	dzan
cıns			dzıns
kümüş	ş	s	kimis
eşik			esik
büvräk	v	w	biwrek
üvrän-			iwren-
uvul			uwul
barmax	x	k	barmak
kutxar-			kutkar-
enli	nl	ll	elli
tiri	ti	ki	kiri
til			kil - til
yädi	dl	gl	yägi
keldi			kelgi
kündüz			kingiz
atây	ŋ	n	atan
maya			mana
barıyız			barınız

Söz Varlığındaki Farklılık

1. Bazı kavramlar için iki ağızda farklı kelimeler vardır.

'kuyu' : Trok. *kuyuv* Hal. *kuyduk*

'inek' : Trok. *sıyr* Hal. *inäk*

'kapı çalma' : Trok. *yañılma* Hal. *kakma*

2. Bazı kelimeler iki ağızda farklı anlamlara sahiptir.

sekirmäk, sekirmek: Trok. 'dans' Hal. 'sıçrama'

tozdurğuç, tozdurguts: Trok. 'kalbur makinesi' Hal. 'çekiç'

çapma, tsapma: Trok. 'vurmak' Hal. 'koşmak'

3. Bazı kelimelere tek bir ağızda rastlanır.

Hal. *bilgi* 'nişanlıya verilen hediye'

Hal. *panair* 'panayır'

Hal. *maxrama* 'ölmüş bir kadının yüzüne örtülen örtü'

Trok. *kulaçlama* 'sokakları arşınlamak'

Trok. *kopta* 'köfte'

Çoğu dinî metin olan Karayca eserlerin büyük bölümü İbrani harfleri ile yazılmıştır. Bunun dışında Kiril ve Latin harfleri de Karayca metinlerde kullanılmıştır. Bugün Litvanya'da Troki ağızına dayanan Karayca eserler yayınlanmaktadır. Bu metinler, Litvanya'da kullanılan Latin harflerine göre düzenlenen alfabe ile yazılmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde basılmış Karayca metinlerde Kiril harfleri kullanılmıştır.

Karayların dili incelenme veya üzerinde çalışılma bakımından fazla şanslı olmamıştır. Karaylarla ilgili çalışmalar 17. yüzyılda başlamış olsa da bu ilk çalışmalar onların dilleri üzerine değil, dinleri üzerinedir (GÜLSEVİN Selma 2010: 20-22). Son yıllarda bu lehçe üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Eva A. Csato, David Nathan ve Karina Firkaviçute tarafından "**Spoken Karaim**" adlı, metinlerin seslendirildiği bir CD hazırlanmıştır. Ayrıca Eva A. Csato yönetiminde İsveç'teki Upsala Üniversitesi tarafından Karayca öğretmek amacıyla Troki (2000), Kırım (2004) ve İstanbul'da (2006) yaz kursları düzenlemiştir. Timur Kocaoğlu, Troki diyalekti üzerine bir çalışma yayınlamıştır (KOCAOĞLU 2006). Bu çalışmada hem Karaylar ve Karayca hakkında bilgiler sunulmuş, hem de çok sayıda Karayca cümle Litvan alfabesiyle, transkripsiyonuyla ve İngilizceye tercümesiyle verilmiştir.

Türkiye'de Şaban Kuzgun, Erdoğan Altınkaynak ve Yaşar Kalafat'ın Karayların tarihi ve kültürleri üzerine çalışmaları vardır. Dilleri üzerine ise Tülay Çulha, Özlem Kazan, Faruk Gökçe, Gündüz Polat, Sema Doğrusöz, Selma Gülsevin'in yaptığı lisansüstü tezleri bulunmaktadır. TRT tarafından Karayları tanıtan belgesel niteliğinde iki bölümlük bir program da hazırlanmış ve yayınlanmıştır (<http://www.ozu-turk.com>).

NOT:

Bu makalede Karaycanın Troki diyalektine ait veriler değerlendirilmiştir. Kullanılan Karayca kelime ve şekillerin alındığı metinler, referansları verilirken numaralandırılmıştır. Metin numaralarına göre kaynaklar aşağıda gösterilmektedir:

I. METİN	FIRKOVIČIUS, Mykolas, Mien Karajçe Ürieniam , Vilnius 1996
II. METİN	FIRKOVIČIUS, Mykolas, Karaj Koltchaları , Vilnius 1993
III. METİN	FIRKOVIČIUS, Mykolas, Šelomonun Mašallary (Süleyman'ın Meselleri) , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000,
IV. METİN	FIRKOVIČIUS, Mykolas, Karaj Dinliliarnin Jalbarmach Jergialiari, 1 Bitik , Lithuania 1998
V. METİN	KOCAOĞLU, Timur, Karay, The Trakai Dialect , 2006
VI. METİN	FIRKAVIČIUTE, Karina, Čypčychley Učma Trochka, Lietuva Karaylarnyn Jyrları , I Trakus PaukščiPlasnosiu, Lietuvos Karaimu Poezija, Vilnius 1997, 239
VI. METİN	DUBİNSKÍ, Aleksander, Caraimica , Warszawa 1994

KARAY TÜRKÇESİNİN KENDİSİNE HAS BAZI ÖZELLİKLERİ

Karaycada, diğer Türk lehçelerinde karakteristik olmayan bazı ses, şekil, dizim, söz veya anlam özellikleri bulunur. Bunlar:

1. **+ilk** ekinin genel Türk dilinden farklı bir işlevi daha vardır. Bu ek meyve adlarına geldiğinde 'yetiştigi ağaç' anlamında kelimeler yapmaktadır: **incir+lik** 'incir ağacı' (III.89); **alma+lix** (I.67)'elma ağacı'

2. Türk dilinin genel bir özelliği, sayı adlarıyla kurulan sıfat tamlamalarında, tamlanan ismin çokluk eki almamasıdır. 'Yedi Cüceler', 'Kırk Haramiler' gibi kalıplaşmış bazı yapılar dışında, bu özellik bütün Türk lehçelerinin ortak yönüdür. Karaycada ise, Türk lehçelerinin bu genel kuralının aksine, sayı adlarıyla yapılan sıfat tamlamalarında, tamlanan isim çokluk ekini de alabilmektedir: **eki uçlar** 'iki uç' (III/93); **üç dünyalar** 'üç dünya' (II/50); **üç süvârlär** 'üç sevgili' (VI/24)

Şu örnekte de sayı adı kullanılmamasına rağmen iki, çift anlamına gelen 'koş' kelimesi kullanılmış bu kelime de çokluk gösterdiği hâlde arkasından gelen isme çokluk eki getirilmiştir: **koş uvuçlarına** 'iki avcuna' (III/93)

3. 'Saat' söylenirken iki ayrı tercih görülmektedir.

3.1. Türk lehçelerinde yaygın olan dizime uygun olarak **sahat yädidä** 'saat yedide' (V/52) de denilebilir.

3.2. Ayrıca, sıra sayı sıfatı ile tamlama da yapılabilir: **birinçi sahatta** 'saat birde' (I/44); **beşinçi sahatta** 'saat beşte' (I/44)

4. Belirsizlik zamiri yapan iki değişik yapı vardır:

4.1. “ZAMİR+es” yapısı

Ne-es anuz yançıldı, kaydan-es üç atuv tuyuldu, kimni-es ol söskändirdi, kaysı-es er kişi kaçıp aylandı, terk kötürölüp keyrâ-es kaçtı, kepkenätä kim-es eşigimä kip yançat ‘Bir anda bir şey kırıldı, bir yerden üç atış duyuldu, o birini korkuttu, bir yerden bir erkek kaçıp düştü, hızla kalkıp bir yere kaçtı, o anda biri kapıma kuvvetlice vurdu’ (I/99)

4.2. “ZAMİR+de” yapısı: Bu yapı zamir için yokluk-olumsuzluk ifade eder.

Bundan men oyanam: azbartın kişi-de yoxtur, kişinin-de yısunu kö-rünmit, nemedän-de korxunç yoxtur, bir-de kişi ürümit ‘Bundan sonra ben uyanıyorum: avluda hiç kimse yok, hiç kimse görünmüyor, korkunç hiçbir şey de yok, biri de yürümüyor’ (I/99)

5. Karaycada yabancı dillerin etkisiyle “dişillik” gösteren +ÇA ve +kA eklerin kullanılmakta olduğunu da düşünenler vardır. Günay Karaağaç ise bunlardan” +ÇA” ekinin, Türkçe *eçe* kelimesinin kısalarak ekleşmiş bir biçimi, “+kA” ekinin ise yine Türkçe *aka/eke* kelimesinin kısalarak ekleşmiş bir biçimi olduğunu söylemektedir (KARAAĞAÇ 1989).

+ÇA : *biy+çä* ‘ece, kadın hükümdar’ (VI/46); *dost+ça* ‘(kadın) dost’ (I/118); *yubiy+ça* ‘ev sahibesi’ (VII/237)

+kA : *ağalış+ka* ‘küçük hanımefendi’ (III/61)

6. Karaycanın diğer Türk lehçelerinden en farklı yönü söz diziminde görülür. Özellikle kelime gruplarının dizilişindeki farklılıklar, Karaycanın söz dizimi bakımından müstakil olarak incelenmesini gerektiren bir yönüdür:

6.1 Türk dilinde belirtili isim tamlamalarında unsurların yeri değişebilmektedir. Ancak, Karaycada bu durum çok sıklıkla görülmektedir: *Ki tersligi tentäklärnin öltürür alarnı; da yanğılışlığı telilärnin yox etär alarnı*. ‘Böylece ahmakların itaatsizliği onları öldürecek, akılsızların yoldan çıkmışlığı onları yok edecektir.’ (III/52)

6.2. Türk dilinde sıfat unsurunun önde, isim unsurun arkada olması çok temel bir kuraldır. Ancak Karaycada bunun bile değiştiği örnekler görülebilir: *Bulutlar da yel da yamğur yoxtur; aläy kişi maxtanadoğon yalğan bernä bıla*. ‘Yalan hediye ile övünen kişi, bulutlar, yel ve yağmurun olmayışı gibidir.’ (III/86)

7. Karaycanın söz varlığı Eski Türkçe döneminden beri yaşatılan Türkçe kelimelerin (*yer sub* ‘vatan’) yanı sıra Kıpçakça ve Oğuzca (*kibik* ‘gibi’, *körä* ‘göre’, *uçuz* ‘ucuz’) unsurlarla doludur. Tarih boyunca etkileşim içinde oldukları Arapça (*kabul* ‘kabul’) ve Farsça (*terejä* ‘pencere’, *bezirgân* ‘bezirgân, tüccar’) kelimelerin yanı sıra, Musevilikleriyle ilgili olarak İbranice (*alhem* ‘kutsal ruh’, *debexa* ‘kurban, hayır’) kelimeler de Karaycada yer alır.

15. yüzyılın başından itibaren de Slav dillerinden (*peç* 'soba', *osmak* 'madeni para') alıntılar yapılmıştır.

KARAYCANIN TÜRK LEHÇELERİ ARASINDAKİ YERİ:

1. Karaycadaki Arkaik Özellikler:

Karaylar çevrelerinde pek bulunmayan, makbul karşılanmayan bir mezhebe bağlı oldukları için; sık sık başka toplumların yadırgamaları, hatta düşmanlıkları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum onların ya topraklarını tamamen terk etmelerine ya da daha izole bir hayat sürmelerine sebep olmuştur. Bu izolasyon, dillerinin başka Türk lehçelerinden etkilenmesini de nispeten engellemiştir. Her ne kadar Kırım'da kalanların dili Kırım Tatarcasının içinde eridiyse de, Litvanya ve Polonya'ya gidenlerin dilinde eski özellikler uzun süre muhafaza edilmiştir. İlk olarak Mustafa Öner Karaycadaki Eski Türkçe unsurlara dikkatleri çekerek 10 kelime (*yer-sub* vatan', *boy* 'yalnız, tek, müstakil', *tiril-* 'yaşamak', *astrı* 'çok, pek çok', *biyân-* 'sevinmek, memnun olmak, neşelenmek', *kérti* 'gerçek, düzgün', *kol-* 'istemek', *sortun* 'sonra', *térk* 'tez, çabuk', *tabu* 'teşekkür, minnet') vermiştir (ÖNER 2000). Mustafa Öner'in verdiklerine ek olarak, bu çalışmamızda başkaca Eski Türkçe unsurların da bulunduğunu tespit ettik. Eski Türkçedeki şekilleri ile Karaycada muhafaza edilmiş özellikler şunlardır:

1.1. Tamlama: Günümüzde isim tamlaması şekliyle (İSİM / İSİM + İYELİK) kurulan fakat Köktürkçede belirtileni iyelik eki almayan tamlamalar vardır: **türük bodun** 'Türk milleti' (Köl Tigin, Güney Cephesi, 7. satır), gibi. Karaycada 'ulus' kelimesiyle yapılan tamlamalar Köktürkçede de olduğu gibi sıfat tamlaması dizilişiyle kurulmaktadır: **Türk uluslarının eski tilläri** 'Türk uluslarının eski dilleri' (I/5); **kumurstxular ulus** 'karınca halkı, karıncalar' (III/94); **koyanlar ulus** 'tavşan halkı, tavşanlar' (III/94)

1.2. iy- 'göndermek' fiili: Eski Türkçe metinlerde 'göndemek' anlamında **id-/it-** fiili (Köl Tigin Doğu Cephesi, 6. satır; Köl Tigin Doğu Cephesi 40. satır; Bilge Kagan Doğu Cephesi 35. satır) geçmektedir. Buradaki **d/** sesi daha sonra Oğuz, Kıpçak ve Karluk lehçelerinde **y/** sesine dönüşmüştür. Günümüz lehçelerinde **iy-** şekline rastlanmamaktadır. Bunun yerine, bu fiilden genişlediği düşünülen *iber-* / *yiber-* (<< *id-a ber-*) şeklinin devamları kullanılmaktadır (Türkmence *iber-*, Kazakça *jiber-*, Kırgızca *ciber-*, Özbekçe *yübar-* vb.). Bu anlamda ayrıca *gönder-/künder-*; *yolla-/coldo-* fiilleri de kullanılmaktadır. Eski Türkçe yazıtlarda geçen **id-** şeklinin devamı ise Karaycada bulunmaktadır: *Kingä anı iyat? Anı innasına iyat.* "Onu kime gönderiyor? Onu ninesine gönderiyor." (I/42); *Maxtavludur Sen Küçlü Tenrimiz Biyi ol bütün dünyanın, ki yarattıy oşol dünyanı yoxtan barğa da tergeysin anı da köndärsin anı şävahatıy bila da artıxsı haşgaxäyni iydiy bu yuvuz dünyağa cinsına ol adamnın.* "Bütün dünyanın efendisi olan güçlü Tanrımız, sen övülmeye layıksın, bu dünyayı yoktan var ettin ve onu kontrol edersin, şefaati yollarsın, bu kötü dünyaya, insanoğluna kanadını gönderdin." (II/9); *İyädür kırınların çağıradır; biyik orunları üstünä şaharnın.* "Hizmetçilerini

gönderir, şehrin yüksek yerlerinden seslenir” (III/62); *Süvgän dostuna ol anı iyädür*. “Onu sevgili dostuna gönderiyor.” (VI/86)

2. Karaycanın Oğuzca İle Paralellikleri:

Karayca bütün Türkologlar tarafından bir Kıpçak lehçesi olarak verilmektedir. Bu doğru olabilir. Ancak, bazı durumlarda Karayca’yı Kıpçakça değil de Oğuzca ile paralellik içinde görürüz. Yani, Karaycadaki bazı özellikler Kıpçakçada olması gereken gibi değil, Oğuzcadaki gibi gelişmiş veya yerleşmiştir.

Kıpçak gruplarının Oğuzca ile münasebetleri farklı olmuştur. Kırgız, Kazak, Nogay ve Karakalpak Türkçesinde Oğuzcayla paralellik gösteren özellikler, eski Türk yazı dilinden kalan uzantılardır. Tatar ve Başkurt Türkçesindeki benzerliklerden bazıları, Osmanlı dönemindeki yazı dilinin kültürel etkisidir. Karay, Karaçay-Balkar, Kumuk ve Kırım Tatarcasındaki Oğuzca ile paralellikler ise hem Selçuklu ve Osmanlı dönemindeki ilişkiler hem de coğrafi yakınlıktan kaynaklanmaktadır. Kırım Karaylarının bir kısmının İstanbul’dan Kırım’a gittikleri bilinmektedir. Polonya’daki Karayların Kırım’daki kardeşleriyle bağları her zaman çok sıkı olmuştur. Ayrıca Polonya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki esir değiş tokuşunda Karayların görevlendirildiğini de tarihçiler söylemektedir. Dolayısıyla Karaycanın Oğuzca ile münasebeti oldukça fazladır.

Karaycanın Oğuzca ile paralelliklerinden bir kısmı karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Bir kısmı ise, Eski Türkçenin özelliği olup Kıpçak ve Karluk lehçelerinde değiştiği hâlde hem Oğuzcada hem de Karaycada saklanmış olabilir. Karaycanın Oğuzca ile paralellikleri daha önce bazı araştırmalarda ele alınmıştı (GÜLSEVİN Selma 2006). Bu çalışmada da tespit ettiklerimizle birlikte, Karaycanın Oğuz lehçeleri ile paralellik gösteren özellikleri şunlardır (Sadece incelediğimiz metinlerde geçenler):¹

2.1. Söz Varlığında Görülen Oğuzca İle Paralellikler

Bazı kelimeler, Türk lehçelerini tanıırken, tanıtırken veya sınıflandırırken ayırıcı özellikler arasında yer alır. “*bul-* / *tap-*”, “*kapı* / *eşik*” karşıtlıkları bunlardandır. Oğuz lehçelerinde “*kapı*” olarak geçen kelimenin Oğuzca olmayan lehçelerdeki karşılığı “*eşik*”tir. Eski Türkçe metinlerde de gördüğümüz “*bul-*” fiili yerine, sonraları, Oğuzca olmayan lehçelerde “*tap-*” fiili yaygınlaşmıştır (Azerbaycan ve Türkmenistan Türkçelerinde de görülen “*tap-*” şekli, Oğuzca olmayan şeklin oralarda kabul bul-

¹ Kelimeler karşılaştırılırken şu sözlüklerden yararlanıldı: Başkurt, Tatar, Kazak, Kırgız, Azerbaycan, Türkmen, Özbek ve Uygur Türkçeleri için A.B. Ercilasun’un başkanlığında hazırlanan “*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*” (ERCİLASUN 1992); Çuvaşça için Bülent Bayram’ın *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük* adlı çalışması (BAYRAM 2007); Yakutça için Yuri (Cargıstay) Vasilyev’in sözlüğü (VASİLYEV 1995); Karaçayca için Ufuk Tavkul’un, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü* adlı kitabı (TAVKUL 2000); Kırım Tatarcası için Ş.A. Asanov, A.N. Garkavets, S.M. Üseyinov tarafından hazırlanan, *Kırımtatar-Rusça Lugat* (ASANOV 1998); Kumukça için Çetin Pekacar’ın *Kumuk Türkçesi Sözlüğü* PEKACAR 2011).

masındandır.). Karaycada, bu tür kelimeler söz konusu olduğunda, bazen Oğuzca şekillerin tercih edildiği görülür. 2006 yılında sunduğumuz bir bildiride Oğuzca ile paralel olan 8 kelimeyi incelemiştik (GÜLSEVİN Selma 2006). O günden sonraki çalışmalarımızla bunlara 11 kelime daha ekleyerek aşağıda veriyoruz:

Karay	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan	Türkmen	Kırım	Karacay	Kumuk	Kırgız	Kazak	Tatar	Başkurt	Özbek	Uygur	Yakut	Çuvaş
ançax	ancak	ancag	dine yalnız	an-cak	bolsada	amma	birok	aytse de degenmen	ämma läkin	ämm ä läkin	ämma birak	amma birak, lekin	ere sıççah	ançah
anla-	añla-	añla-başa düş-	düşün- añla-	anla-	tüşün- añla-	tüşün- añla-	tüşün- añda-	tüşün- uğın-	töşün- añla-	töşün- añla-	tüşün- añlä-	çüşen- añli-	öydö-	mla-
benzi-uşa-	benze-	bânzä-oxşa-	meñze-	benze-oxşa-	uşa-	oşa-	okşo-	oksa-	oxşa-	okşa-	oxşä-	oxşi-	maygı mäs-	pırpekl en-
bere	bura	bura	bu yer	mind a		bu yer	bulcer	buljer	bu urın bu cir	bil urın bil yir	bu yer	bu yär	man-naağı	kunta kuntan
bisle-	besle-	besle-	besle-idet-	besle-aşat-	aşar-	aşat-	bak-	bak-	asra-terbi-yele-	asra-kara-	äsrä-tär-biyälä-	bak-ös-tür-	ahat-, iit-üösket-	siter-usra-üster-
çok köp	çok	çok	köp	çok	köb	köp	köp	köp	küp	küp	köp	köp cik	elbeh ügüs	çın, tem numay nirsir

tü- vül	değil	deyil	däl	değil	tüyül	tüvül	eme s	emes	tügil	tügil	emäs	ämäs	suox buolba- tax	mar
ek- sil-	eksil-	eksil-	eğsil- ke- mey- azal-	ek- sil-	azay-	azal-	azay - ke- mi-	azay- kemi-	azay- kimi-	azay- kâmi-	azây- kâmây- y-	azay- kemä y-	ite- ğestiy-	iksil-
ense	ense	änsä boyu- nardı	yense	ense yelke	celke	yelke	cel- ke	jelke	cilkä	yilkä	yelkä, ensä	yälkä	keteh	inse
keça tün	gece	gecä	gice	gece	tün keçe	tün geçe	tün	tün	tön	tön	tün keçe	tün keçe	tüün	kesse kes
én-	in-	düş-, en-	düş-, in-	tüş-	tüş-	tüş-	tüş-	tüs-	töş-	töş-	tüş-, in-	çüş-	tüs-	an-
ört- yap-	ört-	ört-	ört- yap-	yap-	cap-	yap-	cap-	jap- /bürk-	yap- /börk-	yap- /börk -	yap-	yap-	sap-	vit-
kiz- le- yaşı r-	gizle-	gizlä-	gizle- yaşır-	gizle- yaşır -	çaşır-	yaşır -	çaşır -	jasır-	yäşir-	yäşir-	yäşir-	yo- şur-	kiste-	sıhla- yıkirt- pitar- şu(v)
yav	yağ	yağ	yäğ	yağ may	may cav	may yaw	may	may jav	may	may	yağ	may yağ	sia arı	

2.2. Ses Özellikleri Bakımından Oğuzca İle Görülen Paralellikler

2.2.1. Oğuzcanın fonetik eğilimi olan yI->I- değişmesinin görülmesi:

Kendisinden sonra dar-düz bir ünlü bulunduran kelime başı “y-“ sesi, Azerbaycan Türkçesinde düzenli olarak kaybolur. Türkiye Türkçesinde ise, bu olaya serpinti halinde rastlanır: *yıl / il, yıldırım / ıldırım, yıldız / ulduz, yiğit / igid; yip/ ip, yüzüm / üzüm* gibi. Kıpçak lehçelerinin alt gruplarında ise durum farklıdır. Bu ses Kırgız ve Karaçaycada “c-“, Kazak ve Karakalpakçada “j-“ vardır. Tatar ve Başkurt lehçelerinde “y-“ korunmuştur. Bazen “c-“li şekiller görülebilir. Kumuk ve Karay lehçelerinde ise “y-“ olarak karşımıza çıkar. Ancak, Karaycadaki bazı örnekler, Oğuzcadaki fonetik eğilimle paralellik gösterir. Hatta Türkiye Türkçesinde sadece /yI-/’lı olan bazı kelimeler bile Karaycada ya sadece /I-/, ya da hem /yI-/ hem /I-/'lı şekillerde olabilmektedir:

Türkiye Türkçesi I-/yI-	Azerbaycan Türkçesi I-	Karay Türkçesi I-/yI-	Tatar Türkçesi yI-/cI-	Başkurt Türkçesi yI-	Kumuk Türkçesi yI-	Karaçay Türkçesi cI-	Kazak Türkçesi jI-	Kırgız Türkçesi cI-
ip	ip	ip	cip	yip	yip	?	jip	cip
yiğit	İgid	igit	yigit batır	yigit batır	igit	cigit	jigit batır	cigit batır
yirmi	iyirmi	egirmi	yigirmi	yiğirmi	yigirme	cıyirma	jıyirma	cıyirma
yumuşak	yumşaq	imşax	yomşak	yomşak	yımışak	cumuşak	jumşak	cumşak
yürek	ürek	ürek	yöräk	yöräk	yürek	cürek	jürek	cürök
yüzük	üzük	üsük	yözik	yözök	yüzük	cüzük	jüzik	(şakek)
ağla-	ağla-	ila-yıla-	cıla-	yıla-	yıla-	cıla-	jıla-	ıylo-
yılan	ilan	ılan yılan	yılan	yılan	yılan	cılan	jılan	cılan

Bu fonetik eğilim (yI- > I-) Oğuzcaya özgü olmasına rağmen, bazı Oğuzca kelimelerde gerçekleşmediği hâlde Karaycada görülüyor olması ise ilginçtir:

Türkiye Türkçesi yI-	Azerbaycan Türkçesi yI-	Karay Türkçesi I-/yI-	Tatar Türkçesi yI-	Başkurt Türkçesi yI-	Kumuk Türkçesi yI-	Karaçay Türkçesi cI-	Kazak Türkçesi jI-	Kırgız Türkçesi cI-
yürü-	yeri-	ürü-	yörü-	yörö-	yürü-	cürü-	jürü-	cürü-
yırtıl-	yırt-	irtıl-, yırtıl-	yırt-	yırt-	yırt-	cırt-	jırt-	cırt-

2.2.2. k- > g-

Eski Türkçedeki kelime başındaki ince sıradan k- ünsüzünün ötümlüleşerek g olması Oğuzcanın karakteristiğidir. Diğer gruplarda k- sesi muhafaza edilmiştir. Karaycada da k-ler ötümsüz hâlleri ile bulunurlar. Ancak, iki kelimde ötümlüleşme gerçekleşmiştir:

göl (V/51) < köl

gövdä (VI/22) < kövde

2.2.3. t- > d-

Eski Türkçedeki **t** ünsüzünün ötümlüleşerek **d** olması, Oğuz lehçelerinin karakteristiğidir. Ancak, Karaycada birkaç kelimedeki kelime başı ötümlüleşmesi vardır:

dört (III/93) < tört

deyin (I/90) < teyin

2.2.4. Birinci teklik kişi zamirinde genitif ekinin durumu:

Türk dilinde genitif ekinin sonundaki ünsüz “**η**”dir. Bugün bu “**η**” sesi ya korunmuş, ya da “**n**” olmuştur. Ancak, 1. kişi zamirlerinin çekiminde, Oğuz diyalektlerinde “**m**” ile de karşımıza çıkmaktadır: *benim / benim*. Ortak edebî yazı dilimizin Orta Türkçe döneminde, Oğuzca dışındaki metinlerde “*mening*” şekli yaygındır. Yalnızca Eski Anadolu Türkçesinde “*bením / mením*” şekli karakteristik olarak kendini gösterir (GÜLSEVİN Gürer 1997: 26).

Kıpçak lehçelerinden Kırgızca ve Kazakçada “**η**”li çekimler vardır (*meniη*). Başkurtçada “**η**”li şekil olmasına rağmen, Tatarcada “**m**”li çekim görülür (ÖNER 1998: 141). Karay Türkçesinde de, Oğuz lehçelerinde olduğu gibi “**m**”li çekim bulunmaktadır:

Ol benim atam ‘O benim babamdır’ (I/41)

Sensin güçlü Tenrim benim ‘Benim güçlü Tanrım sensin’ (IV/81)

2.2.5. “**Bu**” zamiri hâl ekleri ile çekimlenirken ortaya çıkan “**n**” ünsüzü, Kıpçak ve Karluk lehçelerinde kelime başındaki **b-** sesini genizleştirerek **m-** yapar. Batı Oğuzcasında bu konumdaki **b-** ünsüzü korunmuştur. Karaycada ise, Kıpçak lehçelerindeki gibi değil, Oğuzcadaki gibi kullanılmaktadır. Yani, genizleşme olmamıştır:

bunu (III/57)

bunun (V/76)

bunça (I/116)

bunar (IV/5)

bunda (V/70)

bundan (I/99)

KAYNAKLAR

- ABKOWICZ, Mariola, JNKOXSKI, Henryk (2004) *Karaj Kiunlari*, Bitik, Wroclaw, 329
- AKTAY, Gülayhan (2009), *Eliyahu Ben Yosef Qılıcı's Anthology of Crimean Karaim and Turkish Literature*, Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi 8, İstanbul
- ALTINKAYNAK, Erdoğan (2006), *Tozlu Zaman Perdesinde Kırım Karayları*, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Haarlem-Netherlands
- ASANOV, Ş.A., GARKAVETS, ÜSEYİNOV, S.M. Üseyinov (1988), *Kırımtatar-Ruşça Lugat*, Kiev
- BASKAKOV, N., A. Zajançowski, S. Şapşal (1974), *Karaimsko-russko-polskii slovar*, Moscow
- BAYRAM, Bülent (2007), *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Tablet Yayınları, Konya
- CSATÓ, Eva, JOHANSON, Lars (2009), *Kuzeybatı Karycasında Hece Uyumu Üzerine*, *International Journal of Central Asian Studies*, Volume 13, pp.137-148
- ÇAĞATAY, Saadet (1972), "Karayımlar ve Dilleri", *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, DTCF Yayınları, Ankara, s.127-137
- ÇULHA, Tülay (2002), "Seraya Şapşal'a Göre Karay Türkleri ve Karayca", *Türk Dilleri Araştırmaları C. 12*, İstanbul, s.97-188
- (2006), *Karaycanın Kısa Sözcüğü*, *Karayca-Türkçe Kısa Sözlük*, Dil ve Edebiyat Dizi 6, İstanbul
- (2010), *Karaycanın Karşılaştırmalı Grameri, Fonetik-Morfoloji (Kırım Ağzı Esasında)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 47, İstanbul 2010
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford
- DOĞAN, İsmail (2002), *Karaim Türkleri, TÜRKLER C. 20*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.781
- DUBİŃSKİ, Aleksander (1994), *Batı Karayim Dilinde Bazı Leksik Farkları, Caraimica*, Warszawa, s.121-128
- ERCİLİSUN, Ahmet Bican (komisyon başkanı) (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- (editör) (2007), *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yayınları Ankara
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill Leiden-Boston
- EREN, Hasan (1983), "Türk Dili" *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXII, Ankara
- FIRKOVIČIUS, Mykolas (1993), *Karaj Koltchalari*, Vilnius
- (1996), *Mien Karajçe Ürieniam*, Vilnius
- (1998), *Karaj Dinlilarnin Jalbarmach Jergialiari, 1 Bitik*, Lithuania
- (1999), *Karaj Dinlilarnin Jalbarmach Jergialiari, 2 Bitik*, Lithuania
- (2000), *Şelomonun Maşallary (Süleyman'ın Meselleri)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,

- FİRKA VİÇIUTE, Karina (1997), *Čypčychley Učma Trochka, Lietuva Karaylarnyn Jyrları*, I Trakus PaukšPļasnosiu, Lietuvos Karaimu Poezija, Vilnius
- GÖKÇE, Faruk (2000), *Karay Türkçesinin Fonetği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri
- GÜLSEVİN, Güler (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK, Ankara
- (2007), "Oguzskie Elementı v Turkskih yazıkah Krimskogo Regiona", *Cvyatini i Problemi Sohraneniya Etnokul'turri Krimskih Karaimov-Karayev*, Materialı Naučno-praktičeskoj Konferentsii (Simferopolı-Yevpatoriya-Dcüft Kale 14-16 Sentyabrya 2007 g.), 61-67
- GÜLSEVİN, Selma (2006), "Karaycada Oğuzca Unsurlar", *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*, Çeşme-İzmir, s.985-992
- (2007), "İspol'zovanie Sinonimov v Karaimskom Yazıke", *Cvyatini i Problemi Sohraneniya Etnokul'turri Krimskih Karaimov-Karayev*, Materialı Naučno-praktičeskoj Konferentsii (Simferopolı-Yevpatoriya-Dcüft Kale 14-16 Sentyabrya 2007 g.), 68-70
- (2010), *Günümüz Karay Türkçesi (Giriş-Dil Özellikleri-Metinler-Söz Dizini) ve Türk Lehçeleri Arasındaki Yeri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, TDAE Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı, İzmir 2010, Basılmamış Doktora Tezi
- KALAFAT, Yaşar (1999), *Kırım- Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, ASAM, Ankara
- KARAAĞAÇ, Günay (1989), "Dişilik veya Küçültme Ekleri Mi?", *E.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi V*, İzmir, s.81-9
- KARAHAN, Leyla (2004), *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları (7. baskı), Ankara
- KAYMAZ, Zeki (2002), *Türklerde Sayı Sitemleri, TÜRKLER*, C 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.419-426
- KAZAN, Özlem (2002), *Litvanya Karaylarına Ait Dini Metinler (Giriş, Gramer, Transkripsiyonlu Metin, Çeviri, Dizin), I-II-III-IV Cilt*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul
- KOCAOĞLU, Timur (2006), *Karay, The Trakai Dialect*,
- KOWALSKİ, T (Çeviren: Kemal Aytaç) (1996), *Karayim Lehçesi Sözlüğü*, Ankara
- KUZGUN, Şaban (1993), *Hazar ve Karay Türkleri, Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi*, Kayseri
- LEVİ, B. Z. (2005), *Russko-Karaimskiy Slovar', Krimskii Dialekt*, Simferopol
- MUSAYEV, K. M. (1964), *Grammatika Karaimskogo Yazıka, Fonetika i Morfoloģiya*, Akademiya Nauk, Moskva
- (2002), *Karaimskiy Yazık, Yazıkı Naradov SSSR, Cilt:2, Tyurskie Yazıkı*, Moskva 1966, 260-279.(Çeviren: M. Gültekin) (2002), *Karaim Türkçesi, TÜBAR C. XI, 2002-Bahar*, s.197-230
- ÖNER, Mustafa (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

- (2000), “*Karay Türkçesinde Eski Unsurlar*”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, Türk Dil Kurumu, Çeşme-İzmir, s. 1291-1296
- PEKACAR, Çetin (2011), *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- PRITSAK, Omelian (1959), *Das Karaimische, Philologia Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden, s.318-340
- ŞİŞMAN, S. (1957), *İstanbul Karayları, İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, C.III, s. 99
- TAVKUL, Ufuk (2000), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara
- TANYU, Hikmet (1978), *Türklerin Dini Tarihçesi*, İstanbul
- TEKİN, Talat (1989), “*Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi*”, *Erdem*, C. 13, s.141-168
- TEKİN, Talat, ÖLMEZ, Mehmet (2003), *Türk Dilleri, Giriş, Yıldız Dil ve Edebiyat 2*, İstanbul
- TRT, Özü-Türk Belgeseli, <http://www.ozu-turk.com>
- VASİLYEV, Yuriy (Cargıstay) (1995), *Türkçe – Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- YILDIZ, Hüseyin (2009), “*Karay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değer Kelimeler*”, *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı*, Güz 2009, Sayı: 5, Ankara, s.611-660
- YÜCEL, M. U. (2002), *Hazar Hakanlığı, TÜRKLER*, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 445-463
- ZAJANÇKOWSKI, A. (1965), *Die Karaimische Literatur, Philologia Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden, s.793-801
- (1931), *Krotki wyklad gramatyki jezyka Zachodnio-karaimskiego*, Luck
- (1932), *Sufiksy imienne i czasownikowe w jezyku zachodnio-karaimstim*, Krakow
- (1961), *Karaims in Poland: History, Language, Folklore, Science*, Warsaw: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe